

експериментального дослідження підтвердило ефективність: позитивний вплив на розвиток практично усіх психічних процесів у досліджуваних дошкільників.

Список використаної літератури:

1. Антощук Є.В. Швидка педагогічна допомога від «Української Школи Ейдетики». 8 уроків з техніки ефективного запам'ятовування будь-якої інформації. Вінниця, 2002.
2. Кузнєцова О. М. Як краще навчити дитину за допомогою методів ейдетики. Розкажіть онуку. 2007. № 4. 57-62 с.
3. Логопсихологія: навч. посіб. / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак ; за ред. М. К. Шеремет. - К.: Знання, 2010. - 293 с.
4. Тарасун В. В. Превентивне навчання дошкільників з порушеннями мовленнєвого розвитку - К.: Інститут дефектології АПН України, 1998. – 257 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СІМ'ЯХ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ УДК: 316.614:373.2.016

Гуменна Віталіна Романівна

Здобувачка вищої освіти факультету публічного управління,
соціальних та природничих наук, спеціальності 053 «Психологія»
КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

Браніцька Тетяна Ромуальдівна

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогічних наук, початкової та корекційної освіти
КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»,
практичний психолог

Актуальність дослідження. Особливістю сучасного стану українського суспільства став факт наявності великої кількості внутрішньо переміщених осіб

внаслідок воєнних дій на території нашої країни. Через збройну агресію Росії багато сімей втратили домівки, вимушені були переїхати в незвичні та не зовсім комфортні для себе умови, втратили роботу, в багатьох сім'ях загинув хтось із батьків. Все це має негативний вплив на соціалізацію дітей, особливо дошкільного віку, коли закладаються основи аттитюдів соціальної поведінки особистості. Це і зумовило актуальність нашого дослідження.

Психологічні стани дітей під впливом воєнних дій вивчають такі дослідники, як Пономарьова А., Пшенична Т., Барсукова О., Левченко В.В., Юрченко О., Панок В.Г., Слюсаревський Н.Н. та інші. Проблеми соціалізації дітей привернули до себе увагу таких науковців як Султанова Н., Капська А.Й., Безпалько О.В., Кононко О.Л., Богданова І.М., Кравченко Т.В., та інші. В той же час в доступній нам літературі ми майже не знайшли робіт, в яких вивчались проблеми соціалізації дітей дошкільного віку в сім'ях внутрішньо переміщених осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідно відмітити, що з вивченням стану соціалізації у дитини дошкільного віку виникають певні проблеми – дослідницький апарат є вельми обмеженим через те, що практично всі об'єкти дослідження не володіють писемністю та навичками читання. Отже традиційні анкети в цьому випадку є незадовільними і для вивчення стану соціалізації необхідно використовувати більш креативні методики. В той же час такі методики (наприклад, проєктивні) хоча й дають досить великий обсяг даних, виникають певні складнощі з їх інтерпретацією та статистичною обробкою. Складнощі в інтерпретації пов'язані з фактором суб'єктивності дослідника. Тобто від його кваліфікації залежить достовірність результатів наукової розвідки. Другий фактор – це велике розмаїття даних, які досить складно класифікувати та провести статистичну обробку результатів за стандартними методиками. Тобто потребує достатньо кваліфікованого використання методів психологічної статистики.

Сім'я – це головний чинник первинної соціалізації дітей дошкільного віку [1]. Необхідно відмітити, що сім'ї внутрішньо переміщених осіб найчастіше

втратили місця в дошкільних дитячих закладах, через брак коштів багато з них надають перевагу домашньому вихованню, чому також сприяє велика частота повітряних тривог та недостатнє забезпечення бомбосховищами дошкільних дитячих закладів. В той же час негативно на соціалізацію дітей дошкільного віку впливають зміна місця перебування, звичайного дитячого колективу, неповні сім'ї, кількість яких постійно зростає, загибель рідних, тощо [2]. Тобто, сімейне оточення дитини дошкільного віку перебуває в стані постійного катастрофічного стресу. Тому ми вважали за доцільне оцінити можливий рівень стресу у дитини за допомогою модернізованої шкали Холмса-Рея.

Шкала стресу Холмса та Рея для дітей. У 1967 році дослідники Рей Р. та Холмс Т. вивчили медичну документацію понад 5000 пацієнтів для визначення, чи можуть стресові події спричинити захворювання. Пацієнтів попросили скласти список 43 життєвих подій на основі відносної оцінки. Виявлено позитивну кореляцію +0,118 між їх життєвими подіями та хворобами. Їх результати були опубліковані як Шкала оцінки соціальних змін (Social Readjustment Rating Scale - SRRS) [1] більш відома як **шкала стресу Холмса та Рея**. В той же час існує інтерпретація цієї шкали, яка використовується для вивчення рівня соціальних змін у дітей та підлітків [3].

Таблиця 1.

Шкала стресу Холмса-Рея

Життєва подія	Одиниці соціальної напруги
Смерть одного з батьків	100
Незапланована вагітність / аборт	100
Одруження	95
Розлучення батьків	90
Набуття видимої вади	80
Батьківство	70
Ув'язнення одного з батьків на понад один рік	70
Розлучення батьків (без офіційного оформлення)	69
Смерть брата чи сестри	68
Зміна в прийнятті однолітками	67

Незапланована вагітність сестри	64
Відкриття факту власного усиновлення	63
Шлюб батька/матері з вітчимом/мачухою	63
Смерть близького друга	63
Наявність видимої вродженої вади	62
Серйозне захворювання, яке вимагає госпіталізації	58
Мобілізація одного з батьків	83
Поранення одного з батьків під час війни	57
Госпіталізація одного з батьків	55
Ув'язнення одного з батьків понад 30 днів	53
Інвалідність одного з батьків внаслідок поранення	69
Зруйнована домівка	88
Переїзд на нове місце проживання	64
Вимушене знаходження в домашніх умовах	43
Народження брата чи сестри	50
Зростання суперечок між батьками	47
Втрата роботи одним з батьків	46
Зміна дитячого колективу в дошкільному закладі	49
Зміна фінансового стану батьків	45
Карантинні обмеження внаслідок пандемії	53
Перебування у дошкільному закладі	33
Госпіталізація брата/сестри	41
Збільшення відсутності батьків дома	38
Брат чи сестра покидають дім	37
Поява третьої дорослої людини у сім'ї	34
Набуття статусу повноправного члену церкви	31
Зменшення суперечок між батьками	27
Зменшення суперечок з батьками	26
Мати чи батько починають працювати	26

Оцінка 300+ : високий рівень соціальної напруги в сім'ї.

Оцінка 150-299: рівень соціальної напруги помірний (на 30% менший від вищевказаного ризику)

Оцінка <150 : Незначний рівень соціальної напруги.

Більш пристосованими для вивчення стану соціалізації дітей дошкільного віку стали проєктивні методики:

Під час експерименту використовувалися проєктивні методики:

«Кінестетичний малюнок сім'ї» та «Дім. Дерево. Людина», метою яких служить виявлення змісту й чинників соціально-особистісних проблем, особливостей сприйняття й переживання дитиною дошкільного віку своєї адаптованості, визначення відношення дитини дошкільного віку до дорослих.

Для дослідження змісту уявлень про себе, що існують в неусвідомленій формі та складають значну частину уявлень про себе у дошкільників, використовуються такі «проєктивні» тести, як психомалюнки. На думку дослідників, психомалюнки дозволяють пізнати внутрішні характеристики людини. Взаємозв'язки між окремими елементами малюнків є найбільш значущими для пізнання несвідомого. Малюнок дозволяє дослідити важливі етапи життя дошкільника, відрефлексувати внутрішнє самовідчуття та виразити його символами через форму і колір [3].

Психологи давно помітили, що, використовуючи проєктивні малюнкові техніки в роботі з дітьми-дошкільниками, необхідно брати до уваги певну специфіку дитячого внутрішнього світу. Одна із особливостей маленького клієнта полягає в тому, що йому в більшості випадків важко вербалізувати свої проблеми й переживання. Для нього природною є невербальна експресія, у тому числі й образотворча. Це особливо важливо, коли в дитини дошкільного віку є мовні розлади. Слід брати до уваги й те, що діти більш спонтанні і менш здатні до рефлексії своїх почуттів і вчинків. Їх переживання більш безпосередньо, невимушено й жваво проявляються в зображувальній продукції, ніж у словах. Відображені в ній, воно легко доступні для сприймання й аналізу. Вибір тематики малюнків – «Будинок-Дерево-Людина» і «Кінестетичний малюнок сім'ї» зумовлюється: 1) віковими особливостями досліджуваних. Зокрема, вказані об'єкти – будинок, дерево і людина – добре знайомі дітям; а тема «неіснуючої тварини» є новою та представляє неабиякий інтерес для дітей дошкільного віку; 2) малювання на сімейні теми сприяє активізації емоційних аспектів досвіду соціалізації, ставлення до пережитих ситуацій, суб'єктивного бачення себе та власних стосунків з найближчими дорослими людьми.

У випадку використання методики «Дім. Дерево. Людина» дітям-дошкільникам пропонується намалювати будинок, дерево і людину. Потім проводиться опитування по розробленому плану. Пропонований матеріал: чистий лист паперу, простій олівець, кольорові олівці і гумка.

Для методики були виділені 8 показників: незахищеність, тривожність, недовіра до себе, почуття неповноцінності, ворожість, конфліктність, труднощі в спілкуванні й депресивність. Під час малювання фіксувалися послідовність зображення, спонтанні вислови, стирання, емоційні реакції. При необхідності інструкція повторювалася або використовувалося нагадування: «Те, що ти малюєш, відноситься до нашої теми?»

Випробуваних звичайно не обмежують у часі та у виборі розмірів, образів і типів малюнка. Поки досліджуваний малює малюнок, дослідник повинен звернути увагу на: інтервал часу з моменту надання дослідником інструкції до моменту, коли досліджуваний приступив до малювання; тривалість пауз, які виникали в процесі малювання; загальний час, витрачений досліджуваним на малювання всього малюнку; послідовність зображення деталей кожного малюнка (будинку, дерева і людини); всі коментарі (по можливості дослівно), мимовільно зроблені в процесі малювання; будь-яку емоцію (саму незначну) досліджуваного в процесі виконання тесту. Потім пов'язати це емоційний вираз з зображуваною в цей момент деталлю [3].

Після малюнку проводиться опитування. Воно створює сприятливі умови для того, щоб досліджуваний, описуючи і коментуючи малюнок міг розказати про свої почуття, відносини, потреби і т.д., а також надає досліднику можливість прояснити будь-які незрозумілі аспекти малюнку.

Обробка результатів. Інтерпретація повинна проводитися з великою обережністю і у світлі максимально повної інформації про випробуваного і його навколишню обстановку (як у минулому, так і в сьогоденні). Інтерпретація значимих деталей і (або) способу їхнього зображення допоможе зрозуміти всі бажання, страхи, конфлікти, прагнення випробуваного. Особливим способом інтерпретації може бути порядок, в якому дошкільником виконується

малюнок будинку, дерева і людини. Якщо першим намальовано дерево, отже, основне для особи – життєва енергія. Якщо першим малюється будинок, то на першому місці – безпека, успіх або, навпаки, зневага цими поняттями.

Застосування методики «*Кінестетичний малюнок сім'ї*» відбувалося з метою емпіричного дослідження впливу міжособистісних стосунків у сім'ї на соціалізацію дитини, виявлення конфліктності, тривожності, ворожості та почуття неповноцінності. Цей тест дає інформацію про суб'єктивну сімейну ситуацію дитини [3]. Він допомагає виявити ставлення дитини дошкільного віку до членів сім'ї, сімейні стосунки. Відповідно до вимог методики, дітям пропонувалося намалювати свою сім'ю. Можливі два варіанти інструкції: «намалюй свою сім'ю» чи «намалюй себе і свою сім'ю». Ми надаємо перевагу першому варіантові, який дає дитині більшу свободу (зокрема право НЕ малювати себе взагалі). Після того, як малюнок завершено, дитину дошкільного віку просять ідентифікувати фігури.

Після виконання завдання ми прагнули одержати максимум додаткової інформації в ході бесіди з дитиною дошкільного віку з наступних питань:

- Скажи, хто тут намальований?
- Де вони знаходяться?
- Що вони роблять?
- Який у них настрій (або: їм весело або сумно, чому)?

Висновки. Особливості вивчення стану соціалізації дітей дошкільного віку полягає в використанні психологічних опросників для вивчення соціального стану в сім'ї та проєктивних методик для вивчення стану соціалізації дитини дошкільного віку. Нами пропонується використання шкали оцінки соціального стресу в сім'ї дошкільника за шкалою стресу Холмса-Рея, а також проєктивних методик: «Дім. Дерево. Людина» та «Кінестетичний малюнок сім'ї».

Список використаної літератури.

1. Гречихіна Н. В. Концепція соціалізації особистості та самовизначення як її складова. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного*

- педагогічного університету імені Володимира Винниченка*]. Сер. : Педагогічні науки. Кропивницький. 2020, вип.186. С. 194-199.
2. Яцина О.Ф. Вплив війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. *Наукові перспективи*. 2022. № 7(25). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7\(25\)-554-567](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7(25)-554-567) (дата звернення: 07.06.2024).
  3. Грінцова О.М., Терещенко Л.А. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

УДК 159.942.5

Гуменюк Дмитро Вікторович

Здобувач вищої освіти факультету публічного управління,
соціальних та природничих наук, спеціальності 053 «Психологія»
КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

Кузьменко Юлія Володимирівна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогічних наук, професійної та початкової освіти,
КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

Актуальність дослідження. Професійне вигорання – це психологічний стан, який виникає в результаті тривалого стресу, емоційного та фізичного виснаження, викликаного надмірними вимогами до працівника та відсутністю можливості справлятися з ними. Цей процес особливо гостро проявляється у професіях, де значна частина роботи пов'язана з інтенсивною взаємодією з людьми, емоційними навантаженнями та постійним стресом.

Професійне вигорання педагогічних працівників є важливою проблемою в умовах постійних стресових ситуацій, зокрема під час війни. Військовий